

რეპრესიებს გადარჩენილი „დონ კიხოტი“

სახელოვანი ქართველი მეცნიერი, პაპიროლოგი, ელინისტი, კლასიკური ფილოლოგიის ქართული სამეცნიერო სკოლის ფუძემდებელი გრიგოლ წერეთელი 1923-1931 წლებში თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკას ხელმძღვანელობდა. მისი დირექტორობის პერიოდში განსაკუთრებით გაიზარდა ბიბლიოთეკის ფონდი, მოწესრიგდა და სისტემატიზაცია ჩაუტარდა ათობით ათას საბიბლიოთეკო ერთეულს. ამ საქმეში გრიგოლ წერეთელს განსაკუთრებით ეხმარებოდა მეუღლე და ცხოვრების ერთგული მეგობარი სოფიო მაქსიმოვა.

გთავაზობთ თბილისის უნივერსიტეტის არქივში (საქართველოს ეროვნული არქივი, ფონდი 471, ანაწ.1, საქმე 121) დაცულ ერთ დოკუმენტს, რომელიც კიდევ ერთხელ გაგვახსენებს გასული საუკუნის დასაწყისში მსოფლიო კლასიკური ლიტერატურის მიმართ განხორციელებულ საბჭოურ უგუნურ პოლიტიკას, საბჭოთა ბიუროკრატის გაუნათლებლობას და თავად გრიგოლ წერეთლისა და ივანე ჯავახიშვილის ბრძოლას ამ ბოროტების წინააღმდეგ, რომელსაც ხან ჭკვიანი, ფლიდი და ხანაც უზადრუკი, წერა-კითხვის მცირედმცოდნე მტრის სახე ჰქონდა. ერთი შეხედვით, თითქოსდა პატარა სატირული ინციდენტის უკან იმ ეპოქის ტრაგიზმი იკითხება, როდესაც მეცნიერებისა და აკულტურის სახელოვან წარმომადგენლებს გაუგონარ, დღევანდელი გადასახედიდან, ძნელად დასაჯერებელ უგუნურებასთან უხდებოდათ ბრძოლა, რათა გადაერჩინათ ის მარადიული ფასეულობები, რომლებიც საუკუნეების განმავლობაში შეუქმნია ჰუმანისტურ კაცობრიობას და რომლებიც საფუძვლად ედო ახლად დაარსებულ ქართულ უნივერსიტეტს. სამწუხაროდ, ეს ბრძოლა კეთილისა ბოროტის წინაშე წინა საუკუნის 30-იან წლებში მარცხით დამთავრდა, ვერ შეძლეს საბჭოთა რეჟიმთან დიდხანს გამკლავება ვერც ივანე ჯავახიშვილმა, რომელიც 1926 წელს ჩამოაშორეს მის მიერვე დაარსებული უნივერსიტეტის მართვა-გამგეობას, და ვერც გრიგოლ წერეთელმა, რომლის სიცოცხლესაც საბჭოთა რეპრესიებმა შეიწირა.

საბუთი, რომლის პუბლიკაციასაც გთავაზობთ, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკის დირექტორის, პროფესორ გრიგოლ წერეთლის მოხსენებითი ბარათია, რომელიც მას 1923 წლის 14 მარტს უნივერსიტეტის გამგეობისთვის გაუგზავნია. დოკუმენტი მანქანაზე დაბეჭდილი ორი ფურცელია, რომელსაც მეღწივით ხელს გრიგოლ წერეთელი აწერს.

უნივერსიტეტის გამგეობას

პატივი მაქვს მოვახსენო გამგეობას, რომ მ. წ. 7 მარტს ბიბლიოთეკაში ასეთი ამბავი მოხდა.

აღნიშნულ დღეს ბიბლიოთეკაში შემოვიდა საქართველოს საგანგებო კომისიის („ჩეკას“) პოლიტიკურ კონტროლის განყოფილების წარმომადგენელი, ვინმე ზაფაროვი და წარმოადგინა დასახელებულ დაწესებულებისაგან საგანგებო საბუთი. ამ საბუთით იგი, ზაფაროვი აღჭურვილი იყო უფლებით, რომელიც მას ნებას აძლევდა გამოერკვია ყველა

სახელმწიფო ბიბლიოთეკებში ს. ს. მთავრობის მიერ აკრძალულ წიგნების რაოდენობა, ასეთი წიგნები გაეტანა და გადაეცა საგანგებო კომისიისათვის. მან ეს სიტყვიერადაც განუმეორა ბიბლიოთეკას, შემდეგ წარმოადგინა აგრეთვე მთავრობის მიერ აკრძალულ ქართულ, რუსულ, გერმანულ და სხვა ევროპის ენებზე გამოსულ წიგნების სია (მანქანაზე დაბეჭდილი რუსული ასოებით) და წინადადება მოგვცა, რომ მასთან ერთად შევდგომილიყავით ბიბლიოთეკის კატალოგთან სიის შედარებას და წიგნების გადაწყობას. სიაში აღნიშნული იყო, სხვათა შორის:

1. – სერვანტესის „დონ–კიხოტი“.
2. – ბოკაჩოს „დეკამერონი“.
3. – Гачекъ Юліусъ, проф., „Общее государственное право.“ (Русск. Изд . Samml. Gösch. №4).
4. – Тутанъ – Барановскій, проф. "Соціальныя основы коопераціи. М. 1916.
5. – Реинъ - проф. Педагогика
და სხვანი

აღნიშნულ დღეს მე და ჩემ თანამშრომლებმა ბ–ნ ზაფაროვთან ერთად კიდევ დავიწყეთ ჯერ აკრძალულ რუსულ წიგნების მოძებნა, რომ ასეთი კითხვა დაიბადა. ბიბლიოთეკაში აღმოჩნდა ზოგიერთი ისეთი წიგნი, რომელიც ძველი გამოცემისა იყო, ხოლო წარმოდგენილ სიაში ნაჩვენები იყო ასეთი წიგნის ახალი გამოცემა. ბ–ნ ზაფაროვმა კი არ იცოდა გასადევნი იყო ასეთი წიგნი თუ არა. ამიტომ ჩვენთან შეთანხმების შემდეგ, ის წავიდა ამ საკითხის გამოსარკვევად და სათანადო განმარტების მისაღებად. მეორე დღეს, ე. ი. 8 მარტს, მან მოიტანა უარყოფითი პასუხი, ე. ი. რომ სიაში ყველა აღნიშნული წიგნი, გამოცემის წლისა და ადგილის–და მიუხედავად, უნდა ყოფილიყო ბიბლიოთეკიდან განდევნილი.

მაგრამ სანამ ბ–ნი ზაფაროვი ამ პასუხით მოვიდა, ბიბლიოთეკამ უკვე საწინააღმდეგო განკარგულება მიიღო განათლების კომისარიატისაგან ტელეფონით.

წინა დღით ბ–ნ უნივერსიტეტის რექტორმა მიჰმართა თხოვნით განათლების კომისარს, რომ მას მიეღო ზომები, რათა უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკაზე, როგორც სპეციალურ – სამეცნიერო ბიბლიოთეკაზე, რომელიც კერძო პირებისათვის დახურულია, საგანგებო კომისიის აღნიშნული აკრძალვა არ გავრცელებულიყო. კომისარმა დააკმაყოფილა ეს შუამდგომლობა და 8 მარტს, დილით ტელეფონით წინადადება მოგვცა აკრძალულ წიგნების გამორკვევა შეგვეწყვიტა, ხოლო საგანგებო კომისიის წარმომადგენლისათვის გადაგვცა, რომ კომისარიატის მიერ სათანადო ქაღალდი საჩქაროდ იწერება და გვთხოვა მისთვის, რომ მას მოეცადნა, სანამ ეს ქაღალდი მიღებული იქნებოდა.

ბ–ნი ზაფაროვი ამით დაკმაყოფილდა. მან სთქვა, რომ გადასცემს საგ. კომის. პოლიტ. კონტროლს განათლების კომისარიატის განკარგულებას და შემდეგ წავიდა.

მის წასვლის უმაღლ ბიბლიოთეკას მოუვიდა უნივერსიტეტის რექტორის სახელზე მიმართული, განათლების კომისარის მიერ ხელმოწერილი ქაღალდი (№379/3789, მარტის 8 თარიღით) ასეთი შინაარსისა:

“წინადადებას გაძლევთ უნივერსიტეტის შენობიდან წიგნები და სხვა რამ ჩემი ნება – დაურთველად არავის გაატანოთ, თუ ვინმემ მოგმართათ ასეთი მოთხოვნით, გთხოვთ ასეთები გამოგზავნოთ ჩემთან“.

ბიბლიოთეკის დირექტორი,

პროფესორი წერეთელი

ობიექტურობა მოითხოვს, ისიც აღინიშნოს, რომ განათლების კომისიის გონივრული (შეიძლება სარისკოც) გადაწყვეტილება რომ არა, ვერც სერვანტესის „დონ კიხოტი“ და ვერც ბოკაჩოს „დეკამერონი“ განადგურებას ვერ გადაურჩებოდა.

მეოცე საუკუნის 20–30–იანი წლების საქართველოს ისტორიაში უთუოდ საინტერესო ფუგურა იყო საბჭოთა სახელმწიფო მაღალჩინოსანი და დიპლომატი დავით კანდელაკი, რომელსაც 1922–1929 წლებში საქართველოს სსრ განათლების სახალხო კომისიის თანამდებობა ეკავა. დავით კანდელაკს უმაღლესი განათლება გერმანიაში ჰქონია მიღებული. 17 წლის ასაკიდან დაუწია პოლიტიკური საქმიანობა, ჯერ ესერების, ხოლო შემდეგ კომუნისტური პარტიის წევრი გამხდარა. იგი, განათლების კომისიის თანამდებობაზე ყოფნის პარალელურად, 1928 წელს ახლად გახსნილი საქართველოს პოლიტექნიკური ინსტიტუტის პირველ რექტორად დაუნიშნავთ.

დავით კანდელაკი სტალინის უახლოესი გარემოცვის წევრი იყო. მათ ნაცნობობა ჯერ კიდევ რევოლუციამდელ პერიოდში დაწყებულია. მას, როგორც ჭკვიან, ადამიანებისადმი კეთილგანწყობილ პიროვნებად, ახასიათებდნენ. დავით კანდელაკი 1930 წელს დანიშნეს მოსკოვში საბჭოთა კავშირის საგარეო ვაჭრობის სახალხო კომისიის მოადგილედ, 1930-1934 წლებში – საბჭოთა კავშირის სავაჭრო წარმომადგენლად შვედეთში, 1935-1937 წლებში კი – გერმანიაში, სადაც მის საქმიანობას ისტორიკოსები „კანდელაკის მისიად“ მოიხსენიებენ. მიუხედავად იმისა, რომ სპეციალისტები ბოლოდღე ვერ თანხმდებიან ამ მისიის რეალობაში. ფაქტია, დავით კანდელაკი მართლაც გააგზავნა სტალინმა გერმანიაში, სადაც იგი გერმანიის უმაღლეს ეშელონებთან დაახლოებას ცდილობდა და მიზნად ჰქონდა, გაერკვია, ხომ არ იქნებოდა მისაღები გერმანიის მხრიდან 1922 წელს ბოლშევიკურ რუსეთსა და ვაიმარის რესპუბლიკას შორის რაპალოს სამშვიდობო ხელშეკრულების პრინციპებისა და კეთილგანწყობის დაცვა; ხომ არ იყო მოსალოდნელი ჰიტლერის ჩანაცვლება გერინგით და რაც მთავარია, ხომ არ იქნებოდა შესაძლებელი გერმანიის დაინტერესება სსრკ-ს მიერ სამხედრო-მომგებიანი წინადადებებით. როგორ შეასრულა დავით კანდელაკმა მისია, ამაზე საუბარი შორს წავგიყვანს, ფაქტია, რომ გერმანიაში ორწლიანი დიპლომატიურ-სადაზვერვო საქმიანობის შემდეგ, იგი მოსკოვში დააბრუნეს, 1937 წელს, ტერორისტულ ორგანიზაციაში მონაწილეობის ბრალდებით, დააპატიმრეს, ხოლო. ერთი წლის შემდეგ დახვრიტეს.

დავით კანდელაკის მიერ გადარჩენილი „დონ კიხოტი“ კი დღესაც მშვიდად დევს თსუ ბიბლიოთეკის იშვიათ გამოცემათა საცავში, მრავალი მკითხველის ხელში გამოვლილი, რესტავრირებული, ქარის წისქვილებთან კი არა „ჩეკასთან“ მეზრძოლი.

ეს გახლავთ სერვანტესის „ლამანჩელი აზნაური დონ-კიხოტის“ 1906 წლის გამოცემა, რუსულიდან თარგმნილი გამოჩენილი პუბლიცისტისა და საზოგადო მოღვაწის ნიკო ავალიშვილის მიერ, ვიარდოს ფრანგულ თარგმანთან შეჯერებული ალ. სარაჯიშვილის

დახმარებით. – „ქართული წიგნის“ მიხედვით, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკაში 1923 წლამდე (როდესაც ზემოთ აღწერილი ინციდენტი მოხდა) „დონ კიხოტის“ ქართულად თარგმნილი მხოლოდ ეს გამოცემა ინახებოდა (იხ. „ქართული წიგნი“, ტ. 1, 1941 წ. გვ. 302).

წინასიტყვაობაში მთარგმნელი დანაწევრებით ამბობს, რომ წიგნის გამოცემა ვერ მოხერხდა ერთი წლის წინ, როდესაც „დონ კიხოტის“ ესპანეთში გამოცემის 300 წლისთავი აღინიშნა, თუმცა, ამის მიუხედავად, ნიკო ავალიშვილს იმედი აქვს, რომ ერთი წლის დაგვიანებით გამოცემული თარგმანი - „ეს ჩვენთვის უმაგალითო მოვლენა ქართველი ერის თვითცნობიერების გზაზე დადგომისა და მისი მწიგნობრობის ბედის მოტრიალების დასაწყისად შეიქმნას“. ისე გაქრნენ ზაფაროვებიცა და „ჩეკას“ წარმომადგენლებიც ისტორიის სცენიდან, რომ მათ ვერც ქართველი ერის მწიგნობრობისა და ვერც მსოფლიო კლასიკური ლიტერატურის ფასი ვერ გაიგეს, თუმცა ვერც სიკეთისთვის მებრძოლი მარადიული რაინდის დამარცხება შეძლეს.

ზურაბ გაიპარაშვილი

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ხელმძღვანელი